

Anila OMARI

ÇËSHTJE TË FJALËFORMIMIT NË SHQIPEN E VJETËR

Struktura e lemave në Fjalorin filologjik-etimologjik të shqipes së vjetër (shek. XV-XVIII) që është në proces hartimi në Universitetin e Mynihut, parashikon edhe rubrikën për lemat derivate të lemës bazë, në qoftë se janë të pranishme në trashëgiminë e shkrimit shqip të kësaj periudhe kohore, dhe paraqitjen e secilës fjalë të pathjeshtë apo lemë-derivat me rubrikat përkatëse, ku, në vend të rubrikës për prejardhjen e fjalës, paraqitet mënyra e fjalëformimit të tyre.

Në vija të përgjithshme mënyrat dhe mjetet e fjalëformimit të shqipes së vjetër janë të njëjta me ato të shqipes së përgjithshme që janë në fuqi edhe sot dhe që përfshihen në *Gramatikën e Akademisë së Shkencave* (GGJSH 1995, 2002).

Por shqipja në fazat e saj të vjetra ka disa karakteristika që në gjuhën e sotme nuk janë më të pranishme, ose janë të pranishme nëpërmjet gjurmëve që kanë lënë në gjuhë, prandaj në studimet e sotme mbi fjalëformimin kanë gjetur një trajtim teorik dhe zbatim praktik në përshtatje me rrethanat aktuale të gjuhës.

Problemi shtrohet nëse për shqipen e vjetër, në ato dukuri që u shmangen parimeve të sotme fjalëformuese, do të zbatohen parimet e fjalëformimit që zbatohen për gjuhën e sotme apo parimet që vlejné për shqipen e vjetër.

Kjo çështje është e lidhur ngushtë me dikotominë diakroni vs. sinkroni. Duke folur për kundërvënien diakroni vs. sinkroni si mënyra të ndryshme të vështirimit dhe të shpjegimit shkencor të dukurive gjuhësore, prof. Seit Mansaku thekson njëkohësisht

edhe lidhjen e ngushtë të këtyre dy qasjeve studimore si metoda komplementare të studimeve gjuhësore: “për të shpjeguar evolucionin historik të gjuhës nëpër kohë është e domosdoshme të njohësh funksionimin e sistemit të saj në një kohë të caktuar. Nga ana tjetër, për të kuptuar sa më mirë funksionimin e një sistemi gjuhësor në një kohë të caktuar, duhet të njohësh rrugën që ka përshkuar gjuha për të ardhur në gjendjen e sotme.”¹ Më tej ai shpjegon edhe dallimin e termave “diakronik” e “historik”, të cilët ndonjëherë përdoren për njëri-tjetrin, edhe pse nuk shënojnë të njëjtën metodë studimi të dukurive gjuhësore: “Një studim për një periudhë historike të shkuar, nuk mund të quhet diakronik nëse është vetëm përshkrues, pra në qoftë se është realizuar me metodën përshkruese. Një studim i mirëfilltë diakronik ndjek evolucionin e dukurive gjuhësore nëpër periudha të ndryshme të historisë së gjuhës, paraqet gjendjen dukurive në studim në periudhat përkatëse dhe në fund nxjerr përfundime të përgjithshme për prirjet e zhvillimit të tyre në rrafshin historik dhe teorik gjuhësor.”²

Sipas këtij shpjegimi, në rastin e fjalëformimit të shqipes së vjetër, edhe pse studiojmë faza të vjetra të shqipes, nuk kemi të bëjmë me një studim të mirëfilltë diakronik, por me studimin e gjendjes së gjuhës në një fazë të caktuar të shqipes, shekujt XVI-XVII, pra me një studim përshkrues sinkronik të kësaj faze gjuhësore.

Në studimet tona të gramatikës historike është ndjekur parimi i studimit sinkronik të fazave të vjetra të dokumentuara të shqipes me qëllim ndriçimin e evolucionit të saj gramatikor, me fjalë të tjera, studimi sinkronik brenda diakronisë, siç na tregojnë, ndër të tjera, studimet e gramatikës historike të Shaban Demirajt.

Ky parim tani mund të shtrihet edhe në fushën e fjalëformimit, ku më parë nuk kishte dalë problemi i qasjes studimore në mënyrat e fjalëformimit të shqipes së vjetër.

¹ S. Mansaku, “Disa çështje të studimit diakronik të gjuhës shqipe: rreth problemit të periodizimit të historisë së saj”, *Studime për historinë e gjuhës shqipe*, I, ASA, IGJL, Tiranë, 2018, f. 307.

² S. Mansaku, *po aty*, f. 308 v.

Në këtë punim do të ndalemi në disa nga dukuritë e shqipes së vjetër të cilat paraqesin shmangie nga parimet e sotme të fjalëformimit, siç janë: problemi i temës fjalëformuese dhe i prapashtesës në formimet me *-ues* / *-yes*, *-ueshëm* / *-yeshëm* në gegërishten e vjetër; problemi i fjalëformimit të emrave prej foljeve më *-it*; problemi i temës fjalëformuese te emrat asnjans prejfoljorë; ndonjë mënyrë e veçantë fjalëformimi e shqipes së vjetër; si dhe ndonjë ndryshim në aspektin formal fonetik mes prapashtesave të shqipes së vjetër dhe trajtave të tyre në gjuhën e sotme. Këto problematika do t'i ilustrujmë me një varg shembujsh nga fjalëformimi i shqipes së vjetër.

- Problemi i temës fjalëformuese (dhe i prapashtesës) te formimet me *-ues* / *-yes*, *-ueshëm* / *-yeshëm* në gegërishten e vjetër.

Prapashtesat *-ues* / *-yes* që formojnë emra vepruesish (nomina agentis) dhe mbiemra të substantivuar nga tema foljore në *-o* përkatësisht *-e*, janë variante të prapashtesës *-(ë)s*, e cila në zanafillë i është shtuar trajtës së pjesores më *-ue*: *punue*, *mësue* etj. të dialektit verior. Disa nga emrat dhe mbiemrat e këtij tipi, si *mësues*, *lexues*, *hetues* etj. nëpërmjet gjuhës së shkruar dhe ndërveprimit dialektor, hynë edhe në gjuhën e përbashkët letrare dhe krijuan model fjalëformimi edhe për emra e mbiemra të tjerë të këtij tipi.³ Pra këto prapashtesa *-ues* / *-yes* sot konsiderohen si prapashtesa të gjuhës standarde, të zgjeruara me togun zanor *-ue/-ye*, meqenëse gjuha standarde me toskërishten në bazë të saj nuk e ka këtë grup tingullor për të formuar pjesoren, por e formon këtë me grupin *-ua*.

Në shqipen e vjetër të arealit verior nuk ka arsye të flitet për një prapashtesë *-ues* / *-yes*, pasi tema e pjesores mbaron me *-ue*, së cilës i shtohet prapashtesa *-(ë)s*, prandaj, në qoftë se do të nisemi nga rrafshi sinkronik i fazës së shqipes së shek. XVI-XVII, tema fjalëformuese e emrave të vepruesve dhe mbiemrave përkatësorë, që tregojnë marrëdhënie ndaj një

³ F. Agalliu et. al., *Gramatika e gjuhës shqipe I, Morfologjia*, ASHSH, IGJL, Tiranë, 1995, f. 133, 189.

veprimi, duhet të jetë e tipit {fitue-PJES}+{-SPRAP} dhe jo {fit(o)-TASH}+{-uesPRAP}.

E njëjta gjë duhet thënë edhe për mbiemrat e nyjshëm të formuar, sipas *Gramatikës së Akademisë*, me prapashtesën e re -ueshëm nga foljet me temë në -o.⁴ Në rrafshin sinkronik të gjendjes së sotme, si temë fjalëformuese për këta mbiemra shërben vetë tema e foljes, duke rënë prapashtesa -o e saj,⁵ pra në rastet e tipit *i avullueshëm*, *i çmueshëm*, *i dëshirueshëm* si temë fjalëformuese merret *avull(o)-*, *çm(o)* etj., ku -o ka rënë. Në shqipen e vjetër të Veriut tema fjalëformuese e këtyre mbiemrave është pjesorja e foljeve përkatëse, me prapashtesën -ue, si në rastin e mbiemrit *i lakmueshim*: {i}+{lakmue-}+{-shim}.

Gjithashtu në shqipen e vjetër ekziston edhe tema fjalëformuese nga foljet e zgjedhimit të parë me temë në -e me pjesoren më -ye të këtyre mbiemrave, të tipit *gënjyes*, *divënyes* ‘fatthënës’, ku modeli fjalëformues do të ishte {divënye-}+{-s} me referencë foljen *divënej* ‘parashikoj fatin’. Sipas parimeve fjalëformuese të shqipes së sotme standarde, modeli do të ishte {gënj-} + {-yes}, {divën-} + {-yes}, me prapashtesën -yes që në normën e sotme letrare nuk është e pranishme.

Një fakt me interes që na tregon se modeli i prapashtesës -ues kishte filluar të ndihej si i tillë që në shqipen e shek. XVII është shembulli i Frang Bardhit *fëdigues* ‘laboriosus’ 44 16, që ndeshet edhe më pas në fjalorin e Da Lecces (1702): LeD 4406: *fëdigues* ‘faticoso’⁶. Folja përkatëse në shqipen e shek. XVI-XVII del me temë në bashkëtingëllore *fëdigem*, pjesorja *fëtigunë*.⁷ Sipas këtij modeli, derivati do të ishte *fëdigës*. Bardhi

⁴ F. Agalliu et al., *Gramatika e gjuhës shqipe I*, vep. cit., f. 193.

⁵ *Po aty*.

⁶ Del dhe në fjalorin e Rossit shqip-italisht VEI 361: *fatigues*.

⁷ Buzuku 11va: Në mos fabrikoftë Zotynë shtëpînë, për të mitunë [= më kot] *fëdigenë* ata qi e fabrikonjënë; Budi SC -5 27-28: Sā mā *të fëdigësh*, aqë mā mirë kie me j mbaruom gjithë kafshëtë; Bardhi III/2 30: *të fëdigenë*; IV/1 4; IV/1 26: *me u fëdigunë*; Bogdani I 100: Eni ke tek unë ju qi po *fëdigi*, e kam me u dhanë pushim; I 35: e ndjerë tash kurraj pa mbetunë, as pa mos *u fëtigunë*.

ka gjasë ta ketë krijuar si formim individual për nevoja të çastit të fjalorit, sipas modeleve ekzistuese të formuara nga foljet me temë në -o. Potencialisht ekzistonte që në atë kohë prirja në gjuhë për foljen *me (u) fatigue* që shfaqet në fjalorin e Rossit VEI (1875) 361, e më vonë te Bashkimi 109 *m'u fëtgue* 'travagliare'. Por mund të jetë edhe një formim nga temë emërore *fëdig(ë)* + -ues, sipas modeleve me prapashtesën -(ë)s me temë emërore *ndihmës, gjakës, gjykatës, lajmës*.⁸ Krijimet individuale mund të ndjekin modele analogjike ekzistuese në gjuhë, pa marrë parasysh rregullat e fjalëformimit të shqipes.⁹

- Problemi i fjalëformimit të emrave prej foljeve më -it.

Sipas *Gramatikës së Akademisë* 1: "Dihet se disa nga foljet më -it të gjuhës shqipe vijnë prej foljesh më -iti të sllavishtes. Prej këtyre foljeve më -it janë formuar edhe disa emra më -i, duke u marrë fundorja -it si një prapashtesë foljore. Historikisht, p.sh. emri *çudi* është një fjalë e prejardhur nga folja *çudit*".¹⁰ Ja si e shpjegon Çabej këtë proces për fjalën *dobi*: Në shqipen u huazua pikësëpari folja, *dobít* nga *dobiti*, andej edhe emri i vepruesit (agjentit) *dobitës*. Abstrakti *dobí* me rrugë regressive, në analogji me emrat më -í."¹¹ Ky parim ka vepruar edhe në formimin e emrave prej foljeve me burim nga greqishtja më -is, khs. nga përkthimi shqip i Dhiatës së re nga V. Meksi e redaktuar nga G. Gjirakastri: *foverí* 'kërcënim', formim prapavajtës i foljes *foverís*, kjo prej aoristit të gr. φοβερίζω 'frikësoj', *piraksí* 'tundim', nga tema *piraks-* e aoristit të gr. περιράζω 'tundoj' + prapasht. -í, *skand(h)alí* 'fyerje', prej foljes

⁸ Shih Xhuvani-Çabej, "Prapashtesat e gjuhës shqipe", *Studime gjuhësore III*, Rilindja, Prishtinë 1976, f. 230.

⁹ Shih E. Sadiku, "Neologjia dhe neologjizmat në prozën e Kadaresë", *Shêzjat*, 1-2, 2021, f. 186 (f. 171-204).

¹⁰ F. Agalliu et al., *Gramatika e gjuhës shqipe I*, vep. cit., f. 67.

¹¹ E. Çabej, *Studime etimologjike në fushë të shqipes*, III, ASHSH, IGJL, Tiranë 1987, f. 273. Khs. për shembuj të tjerë të këtij tipi fjalëformues: *drobi* nga *drobit*, *habi* nga *habit* etj. (Po ai, SE III 327).

skandhalís, kjo prej aoristit të *σκανδαλίζω* ‘fyej, shtie në ngasje’.¹²

Por, vijon Gramatika, “në sistemin e sotëm fjalëformues kjo gjendje paraqitet e përmbysur: folja *çudit* edhe semantikisht, edhe strukturalisht, paraqitet si e prejardhur nga emri *çudi*, ashtu si *ujit* nga *ujë*.”¹³ Ky interpretim përligjet pas gjase edhe nga fakti se prapashtesa *-it* është bërë prodhimtare në gjuhën shqipe: krahas *ujit* ka edhe *kopsit*, *fashit* etj. Mund të përmendim edhe një formim nga shqipja e Bogdanit *frashqit* “freskoj”: I 119: e Zotynë i dërgoj një voesë, e silla i ra ndë gojë, e tue *frashqitunë* dviq. Kjo është një fjalë e prejardhur nga emri *frashqí* “ajër i freskët, zefir” ndërtuar sipas modelit të foljeve më *-it*.

Pra interpretimi i Gramatikës së sotme për këto formime është diametralisht i kundërt me shpjegimin historik të tyre. Një shpjegim të detajuar të procesit fjalëformues të këtyre tipave, sipas këndvështrimit të morfologjisë konjitive, jep Leonard Dauti në monografinë e fundit “Gjedhet eptimore të foljeve në gjuhën shqipe”. Në përfundim të këtij përshkrimi, sipas tij, “[p]arë nga këndvështrimi i morfologjisë kognitive, zëvendësimi në këtë rast [i prapashtesës *-it* me prapashtesën *-i*] është shprehje e një modeli fjalëformimi të ngjizur në kompetencën gjuhësore të folësit si gjedhe konjitive. Si i tillë ai vepron automatikisht për krijimin e emrave abstraktë nga folje që shënojnë veprime mendore psikologjike. Për këtë rast mund të flasim për një model fjalëformimi të ndërlikur të përfutur falë bashkëveprimit të dy modeleve fjalëformuese...”,¹⁴ pra rënia e prapashtesës trajtëformuese *iit*, e perceptuar si prapashtesë

¹² Shih Dh. Qirjazi, “Ngaha “të kthyerit” e V. Meksit tek “epistasía” e G. Gjirokastritit: drejt një botimi krahasues të teksteve shqip të ‘Dhjatës së Re’”, *Studime filologjike*, 1-2, 2019, f. 133v.

¹³ F. Agalliu et al., *Gramatika e gjuhës shqipe I*, vep. cit., f. 67. Khs. dhe L. Buxheli, *Formimi i foljeve në gjuhën e sotme shqipe*, ASHSH, IGJL, Tiranë, 2008, f. 286.

¹⁴ L. Dauti, *Gjedhet eptimore të foljeve në gjuhën shqipe*, ASA, IGJL, Tiranë 2021, në shtyp.

fjalëformuese, dhe zëvendësimi i saj me prapashtesën *-i* të emrave abstraktë femërorë.

Në rrafshin sinkronik të shqipes së vjetër të dokumentuar, rruga e formimit të këtyre emrave abstraktë mendoj se duhet përshkruar sipas proceseve fjalëformuese që kanë ndodhur realisht në gjuhë.

- Cila është tema fjalëformuese te emrat asnjnës prejfoljorë: folja (pjesorja) apo mbiemri?

Në fjalorë e studime gramatikore më të vjetra këta emra asnjnës janë konsideruar mbiemra foljorë të gjinisë asnjnëse, p.sh. Sh. Demiraj në një punim të vitit 1955,¹⁵ Kolë Ashta në opusin e tij “Leksiku historik i gjuhës shqipe”, Fjalori i Bashkimit e përfshin emrin asnjnës në të njëjtën lemë me mbiemrin, psh. *gënjyem (i, e, t’)* ‘ingannato, sedotto, inganno, seduzione’, e po kështu edhe fjalorët më të hershëm, Rossi, Da Lecce etj.

Në shqipen e sotme emrat prejfoljorë asnjnës konsiderohen si të formuar me nyjen *të* + pjesoren e foljes bazë.¹⁶ Kjo ndodh pasi në shqipen e sotme nuk përdoren më mbiemrat asnjnës (*të larë*). Por në shqipen e vjetër ndryshon puna, meqenëse asnjnësi ishte ende mjaft i gjallë te emrat, prandaj kishte edhe mbiemra asnjnës. Emrat prejmbiemërorë e prejfoljorë të tipit *të larë-t*, *të mirë-t* janë krijuar me konversion nga mbiemrat përkatës asnjnës. Kështu që për shqipen e vjetër mund të zbatohet koncepti fjalëformues i konversionit. P.sh. leksema e Bardhit 169 19: *të devotë* ‘synceritas’ në Fjalorin e shqipes së vjetër, në proces hartimi, përshkruhet si fjalëformim me konversion nga mbiemri *i devotë*, me nyjen *të* që formon emra asnjnës.

Me dobësimin e ndjenjës së gjinisë asnjnëse në gjuhën shqipe lidhet edhe shtimi i emrave prejfoljorë të gjinisë femërore, të tipit *e qeshur*, *-a*, *e goditur*, *-a*, *e shtyrë*, *-a* etj. Deri në Gramatikën e Akademisë, botuar së pari në vitin 1976, emrat e veprimit të gjinisë asnjnëse janë parë si emra që përdoren në

¹⁵ Sh. Demiraj, “Gjuha e Sami Frashërit”, *Buletin i Shkencave Shoqërore*, nr 3, 1955, f. 221.

¹⁶ F. Agalliu et al., *Gramatika e gjuhës shqipe I*, vep. cit., 147.

të dy numrat, në njëjës dhe në shumës¹⁷. Në studime të thelluara për shqipen e sotme, të para nga këndvështrimi sinkronik, është arritur në përfundimin madje se shumësat e tipit të *qeshurat* duhen trajtuar vetëm si shumësa të emrave përkatës të gjinisë femërore, ndërsa emrat asnjans të tipit të *folurit*, të *qeshurit* duhen trajtuar si emra që përdoren vetëm në njëjës,¹⁸ gjë që është pasqyruar edhe në Fjalorin e 1980. Në një studim tonin mbi shumësin e emrave prejfoljorë asnjans në shqipen e vjetër¹⁹, besojmë të kemi treguar mjaftueshëm se këta njëjësia femërorë janë krijuar nga shumësat përkatës femërorë të emrave prejfoljorë asnjans, të përdorur në kuptim konkret. Në shqipen e shek. XVI-XVII emrat asnjans prejfoljorë shënonin edhe rezultat veprimi, ashtu si emrat përkatës prejfoljorë të gjinisë femërore, madje kanë edhe kuptim të një sendi konkret. Dhe pikërisht ky kuptim konkret do të ketë mundësuar edhe krijimin e njëjësit të gjinisë femërore. P.sh. emri prejfoljor asnjans të *mbëluem*, -itë te Bogdani ka kuptimin konkret “mbulesë”. Në shumës merr treguesit e gjinisë femërore: I 56 7 veçë ndëpër shumë duer së *mbëluemesh* rrethuem (nisi varietate sacrorum *velaminum* circumvelatum). Emri asnjans të *lypun/ë*, -itë ka kuptimin konkret “kërkesë: it. *domanda*” dhe në shumës del si femërore: I 89 15 të kthenje ke Faraoni me të *lypuna*~të vet (che tornasse da Faraone con la sua *dimanda*); të *ndërdym*, -itë përdoret me kuptimin konkret “dyshim”, në shumës f. të *ndërdymet* (it. *perplexità*); të *përmetuem*, -itë del me kuptimin konkret “premtim, it. *promessa*”, në shumës si femëror të *përmetuemet* “promesse” etj. Nga këta emra të gjinisë femërore shumës është krijuar njëjësi përkatës, fillimisht në fjalë të

¹⁷ F. Agalliu et al., *Gramatika e gjuhës shqipe I*, vep. cit., f. 99.

¹⁸ L. Buxheli, “Emrat prejfoljorë të paranyjzuar me kuptimin e veprimit në gjuhën e sotme letrare shqipe”, *Studime gramatikore*, ASA, IGJL, Tiranë 2017, f. 29 (botuar më parë në *Studime Filologjike*, 1983, nr. 2, f. 143-146).

¹⁹ A. Omari, “Shumësi i emrave asnjans prejfoljorë në shqipen e shek. XVII”, *Kërkime Gjuhësore II*, Akte të konferencës shkencore organizuar nga Instituti i Gjuhësisë dhe i Letërsisë, 4 korrik 2013, Botimet Albanologjike, Tiranë, 2014, f. 169-173.

veçanta me kuptim konkret që përdoren shpesh në njëjës, si p.sh. *e pime* e cila dëshmohet që te Bardhi si emër konkret prejfoljor: *e pime* ”potio, bevanda” 103 18. Te Bogdani mund të krahasojmë të dy përdorimet, konkret dhe abstrakt të emrit ”pirje”: II 40 9 me një thembër bukë melakuqe e një *të pime* ujë (e con *un bever d’acqua*) vs. I 49 7 e me *të pimi*~ të uthullësë me helm, u mëngjis grykësia.

Që ky përdorim është relativisht i ri në gjuhën shqipe, e tregon përparimi i tij në kohë, i dëshmuar në tekstet e vjetra: te Buzuku nuk del asnjë rast me emër prejfoljor në numrin njëjës të gjinisë femërore, ndërsa në tekstin e Bogdanit rastet e emrave prejfoljorë njëjës femërorë kanë ardhur duke u shtuar në krahasim me autorët e mëparshëm: *të bamenë* (il fatto), *i dënesmesë*, *e dridhme*, *e këlthitmesë*, *me një të puthme*, *me një të rrutullueme*.

- Po sjellim për diskutim edhe një fjalëformim interesant, që haset në shqipen e vjetër te Budi: emrin asnjanes *të mangutë* ”mangësi, difekt”: BuD¹ 3 7-8: e.asnj.r.rj.nj.shq. mos mërekulloni aqë ndjerë nd anët *ncë mangut*, qi të gjëni...; BuR^{III} -5 13-15: e.asnj.kall.nj.shq. ashtu as mos e venë roe aqë ndjerë nd anët *të mangutë* e të pädenjë të tem ...

Sipas parimeve të fjalëformimit të shqipes së sotme kjo leksemë mund të merret si emërzim (me konversion)²⁰ i mbiemrit **i mangët* (që nuk dëshmohet në letërsinë e vjetër shqipe). Por në Gramatikë pranohen edhe ndërtime analogjike si: *së toku*, *së bashku*²¹, që flasin për një emërzim të një

²⁰ F. Agalliu et. al., *Gramatika e gjuhës shqipe I*, vep. cit., f. 146.

²¹ ”Një grup më vete në ndajfoljet e formuara me anë të konversionit nga pjesë të tjera të ligjëratës] përbëjnë fjalët që lidhen me formën e ngurosor të rrjedhores së mbiemrave të emëruar asnjanes të tipit *së afërmi*, *së andejmi*, *së bashku*, *së brendshmi*, *së gjalli*, *së gjati*, *së jashtmi*, *së këtejmi*, *së koti*, *së largu*, *së larti*, *së mbari*, *së qeti*, *së sipërmi*, *së shpejti*, *së tepërmi*, *së toku*, *së voni* etj., që përdoren rregullisht si ndajfolje. Ndajfoljet e këtij tipi kanë humbur çdo lidhje me klasën e mbiemrave të emëruar, nga kanë dalë. Disa janë dhe analogjike, si *së toku*, *së bashku*.”, F. Agalliu et. al., *Gramatika e gjuhës shqipe I*, vep. cit., f. 372.

ndajfoljeje, ku mund të hyjë edhe *të mangu-të*. Lema bazë e emrit asnjans në këtë rast do të ishte ndajfolja *mangu* “më pak sesa duhet; në mënyrë të pamjaftueshme” e shqipes së vjetër, me burim nga it. *manco* “i mangët, difektoz”. Pra një prejardhje drejtpërdrejt nga ndajfolja bazë dhe jo nëpërmjet mbiemrit asnjans të prejardhur nga ndajfolja *mangu*.

- Në aspektin formal fonetik ka ndryshim mes prapashtesave të shqipes së vjetër e trajtave të tyre në gjuhën e sotme. Prapashtesa *-shëm* në një fazë më të vjetër, në të dy dialektet dilte me trajtën *-shim/-çim*, psh.: Buzuku 22rb: E atë qi anshë *eçim* e unëtë; 69rb: Të dashunë, bani t ini *të diçim*; Budi DC 1 15: atit shumë *ncë ndërshim* e *ncë devotshim*; Bardhi 87 25: *e depërtueshime*; Bogdani XV tue pasunë bam edhe aj një gramatikë fort *të godiçime* latin e shqip; II 15 12 e me një mëngji qi vetë t'naltit Zot të dukej ma *e goditshime*; I 35 13 Punë fort për ta kujtuem gjithë nieri *i përshpirçim*; Da Lecce 9887: *i arrësyeshim* etj. Një studim sinkronik i kësaj faze të shqipes duhet të marrë parasysh këtë trajtë të hershme të kësaj prapashtese dhe variantet e saj.

Shtjellimi i këtyre dukurive të fjalëformimit në shqipen e vjetër mendojmë se mbështet mjaftueshëm parimin e zbatimit të qasjes sinkronike përshkruese në studimin e kësaj faze të shqipes. Një vështrim sinkronik i dukurive gjuhësore të fazave të vjetra të dokumentuara ndihmon për të shpjeguar më mirë evolucionin historik të atyre dukurive dhe pikëmbërritjen e tyre në gjendjen e sotme gjuhësore.

BURIME DHE BIBLIOGRAFI

- Agalliu F. et al., *Gramatikë e gjuhës shqipe I, Morfologjia*, ASHSH, IGJL, Tiranë, 1995 (= GGJSH)
- Buxheli, L., “Emrat prejfoljorë të paranyjzuar me kuptimin e veprimit në gjuhën e sotme letrare shqipe”, *Studime Filologjike*, 1983, nr. 2, f. 143-156.
- Buxheli, L. *Formimi i foljeve në gjuhën e sotme shqipe*, ASHSH, IGJL, Tiranë, 2008.

- Buxheli, L., *Studime gramatikore*, ASA, IGJL, Tiranë, 2017.
- Çabej, E., “*Meshari*” i *Gjon Buzukut* (1955). Botim kritik, punuar nga Eqrem Çabej, Pjesa II: Faksimile dhe transkribim fonetik. Tiranë 1968.
- Çabej, E., *Studime etimologjike në fushë të shqipes*, III, ASHSH, IGJL, Tiranë 1987.
- Dauti, L., *Gjedhet eptimore të foljeve në gjuhën shqipe*, ASA, IGJL, Tiranë 2021 (në shtyp).
- Demiraj, B. (ed.), *Dictionarium latino-epiroticum per R. D. Franciscum Blanchum, (Romae 1635)*, Botim kritik dhe konkordanca leksikore, Shkodër, 2008
- Demiraj, Sh., “Gjuha e Sami Frashërit”, *Buletin i Shkencave Shoqërore*, nr. 3, 1955, f. 191-234.
- Gurga, G., (ed), *Át Francesco Maria da Lecce O.F.M.: Dittionario Italiano-Albanese (1702)*. Botim kritik me hyrje dhe fjalësin shqip. Shkodër, 2009.
- Mansaku, S., *Studime për historinë e gjuhës shqipe*, I, ASA, IGJL, Tiranë, 2018,
- Omari, A. (ed.), *Pjetër Bogdani. Cuneus Prophetarum (Çeta e Profetëve)*. Botim kritik, përgatitur nga Anila Omari, ASHSH, IGJL, Tiranë 2005 (= ribotim i përmirësuar, Tiranë 2015).
- Omari, A., “Shumësi i emrave asnjans prejfoljorë në shqipen e shek. XVII”, në: *Kërkime Gjuhësore* II, akte të konferencës shkencore organizuar nga Instituti i Gjuhësisë dhe i Letërsisë, 4 korrik 2013, Botimet Albanologjike, Tiranë, 2014, f. 169-173.
- Qirjazi, Dh., “Ngaha “të kthyerit” e V. Meksit tek “epistasia” e G. Gjirokastritit: drejt një botimi krahasues të teksteve shqip të “Dhjatës së Re””, *SF*, 1-2, 2019, f. 115-154.
- Rossi, F., *Vocabolario della lingua epirotica-italiana*, Roma 1875.
- Sadiku, E., “Neologjia dhe neologjizmat në prozën e Kadaresë”, *Shëjzat*, 1-2, 2021, f. 171-204.
- Svane, G. (ed.), *Pjetër Budi. Speculum Confessionis (1621)*. With a transcription into modern orthography and a

concordance, Institut for Lingvistik, Aarhus Universitet.
Århus, 1986.

Xhuvani, A. – Çabej, E., “Prapashtesat e gjuhës shqipe”,
Studime gjuhësore III, Rilindja, Prishtinë, 1976.